

Czytać, by aktualizować – potencjał listy lektur

DR PAULINA MAŁOCHLEB

Jak czytamy?

- ▶ Proces lektury nigdy nie przebiega bezcelowo
- ▶ Czytanie służy rozrywce, zdobywaniu wiedzy fachowej, poszukiwaniu odpowiedzi na pytania egzystencjalne, społeczne, polityczne itp.
- ▶ Celem procesu edukacji musi być wykształcenie u ucznia przekonania, że:
 1. Nie posiadał całej wiedzy z danej dziedziny
 2. Poszukiwanie wiedzy jest wartością samą w sobie
 3. Wszystkie odpowiedzi przynosi literatura (fachowa, piękna – obojętne)

Przeszłość i teraźniejszość

- ▶ Szkoła i współczesny świat uczą nas zderzenia przeszłości i współczesności jako dwóch faz przeciwnych.
- ▶ Przeszłość jest pewna, ustalona, zawiera wszystkie odpowiedzi, można się do niej odwołać, gdy szukamy przykładów, ale nie ma między nią a nami żadnej łączności, żadnej kontynuacji
- ▶ Teraźniejszość jest mętna, niepewna, chaotyczna, wielowymiarowa. Trudno ją ustrukturyzować, nie wiemy nawet, jakie pytania stawiać, a już z całą pewnością nie znamy żadnych odpowiedzi.

Szkoła uczy o przeszłości, by pokazać, skąd wyszliśmy i dokąd zmierzamy

- ▶ W praktyce jednak ten proces kształcenia sprowadza się do uczenia historii literatury, historii historiografii, historii sztuki
- ▶ Przekazujemy im wiedzę pewną, zamkniętą – nie pokazujemy, jak tę wiedzę budowano, jak ją negocjowano, jak konstruowano pewne tezy i je obalano
- ▶ Tymczasem tylko taka perspektywa pozwoli pokazać teraźniejszość jako ciąg dalszy przeszłości, pozwoli stworzyć pewnego rodzaju poczucie bezpieczeństwa intelektualnego, otworzy bowiem wiele źródeł i nurtów z przeszłości

Przeszłość dzisiaj

- ▶ Jednocześnie trzeba nauczyć, jak w tekstach historycznych szukać odpowiedzi na dzisiejsze pytania
- ▶ Kluczem do wykształcenia społeczeństwa posiadającego wysokie kompetencje kulturowe jest przekazanie umiejętności samodzielnego formułowania pytań i poszukiwania odpowiedzi
- ▶ Program szkolny, albo jego realizacja w szkole nie może się ograniczać wyłącznie do uczenia historii różnych dziedzin, bo taka perspektywa wykształca wyłącznie umiejętności bierne, nie prowadzi do aktywności

Cele lektury aktualizującej:

- ▶ Ożywienie polskiej tradycji i kultury
- ▶ Wskazanie w tekstach pewnych „wiecznych tematów”
- ▶ Przedstawienie uczniom historii polskiej myśli
- ▶ Wskazanie wartości niehistorycznych, zawartych w literaturze
- ▶ Wykształcenie umiejętności czytania samodzielnego, oddalonego od kluczy i gotowych tez interpretacyjnych

Najważniejsza funkcja lektury aktualizującej:

- ▶ przekonanie, że także w literaturze poprzednich epok (a nie tylko nowościach wydawniczych) znajdują się odpowiedzi na nurtujące nas dzisiaj pytania. Uświadomienie sobie tych pytań, ich werbalizacja prowadzi do poszukiwań czytelniczych – podążania na własną rękę do tekstu do tekstu, ustalanie możliwych odpowiedzi.

Konieczne strategie:

- ▶ zamiana perspektywy – poszukiwanie nie wątków historycznych w tekstach klasycznych, a wątków aktualnych, współczesnych czytelniczemu tu i teraz
- ▶ zmiana głębi ostrości – skupienie na tym, co mieści się czasem w odległym tle świata przedstawionego przez autora
- ▶ konieczność ustalania kontekstu historycznego dla zawartych w lekturze wyobrażeń
- ▶ zderzanie kontekstu epoki, w której powstał tekst i epoki, w której odbywa się aktualizująca lektura
- ▶ narastanie kolejnych interpretacji aktualizujących i ich wzajemna walka – każde kolejne odczytanie likwiduje odczytania poprzednie, sobie zaś przypisuje słusność
- ▶ przedstawienie polskiej kultury i jej historii jako procesu narastania kolejnych interpretacji

Przykłady lektury aktualizującej

Wątki społeczne, konflikty między klasami i grupami społecznymi:

- ▶ „Dziady” cz. III – opowieść o wypalaniu się modelu polskiej kultury szlacheckiej (kompromitującej się w osobach arystokratów zarządzających Królestwem Polskim): dla młodego czytelnika ten romantyczny dramat ożywa jako historia nieskorumpowanych młodych idealistów przeciwstawiających się zdegenerowanemu, zepsutemu establishmentowi. Wątki narodowe nakładają się na wątki społeczne i na konflikt pokoleń.
- ▶ „Nie-Boska Komedia” - rewolucja w ograniczonym polu, jej fałszywe obietnice. Lektura zaproponowana przez twórców spektaklu „nie-boska komedia. Wszystko powiem Bogu” Pawła Demirskiego i Monikę Strzępkę – opowiadać o rewolucji poprzez zestawienie z historią awansu społecznego po 1945 roku: Pankracy, likwidujący, miażdżący dotychczasowy system przypomina komunistów, podążający za nim ludzie stają się ofiarami rewolucji w tym znaczeniu, że ich awans jest pozorny, ograniczony. Rewolucja zjada własne dzieci – najpierw wykorzystuje im pęd i nienawiść, a potem skazuje je na podrzędne stanowiska, powtarzając błąd poprzedniego systemu.

Wątki kulturowe, spięcia między grupami etnicznymi i narodami

- ▶ „W pustyni i w puszczy” jako opowieść o zderzeniu kultury Europy i Afryki, marzeniach kolonizatorów, którzy uznają podstęp cywilizacyjny za podstawę swej wyższości.
- ▶ „Jądro ciemności” – odczytywane w perspektywie postkolonialnej pozwala pokazać, jak bardzo kontekst epoki determinuje twórcę, kieruje jego poglądami. Jednocześnie jednak tezy Conrada o dzikości Europejczyków, którzy w Afryce popuszczają cugli, pokazuje to, co stanie się osią refleksji współczesnego zaangażowanego reportażu: Domostawskiego piszącego o Amazonii, Jagielskiego o RPA, Tochmana o Rwandzie, co problematyzują także autorzy wywodzący się z dawnych państw kolonialnych. To tutaj przebiega kładka, która pozwala połączyć literaturę polską z literaturą powszechną.

Wątki płciowe, role społeczne, symbole zakodowane w literaturze

- ▶ „Krzyżacy” – zazwyczaj odczytuje się postaci kobiece Sienkiewicza jak zderzenie opozycji czystości i zmysłowości. Tymczasem można na nie popatrzeć inaczej, np. w perspektywie wspólnoty: miłość do Danusi domaga się porzucenia narodu, realizuje „mit Tristana”, a miłość do Jagienki łączy bohatera z narodem, plemieniem, ziemią. Dlatego to ona musi zwyciężyć – bo naród może przetrwać tylko dzięki wyzyskaniu jednostek.
- ▶ „Lalka” – to chyba jedyna polska powieść, wobec której uruchomiono już wszystkie klucze interpretacyjne, dwa z nich wydają się jednak szczególnie ciekawe w lekturze aktualizującej: ekonomiczny i feministyczny, zwłaszcza jeśli je połączymy. Na liście lektur brak bohaterek samodzielnych, kobiet zdolnych do zapewnienia sobie utrzymania, pracujących. Tymczasem właśnie takie odczytanie „Lalki” pozwoli pokazać wachlarz wyborów (a także ich brak), jakich dokonać mogą kobiety. Nie chodzi zatem o opozycję między demoniczną Izabelą i czystą panią Stawską, ale o różnice w podejściu do życia: pragnienie utrzymania wysokiej pozycji społecznej vs gotowość do walki o własne życie i wybory.

Wada jest tylko jedna...

- ▶ Choć na taką lekturę w szkole mamy najmniej czasu – tylko ona daje możliwość ukształtowania wrażliwego, poszukującego, krytycznego czytelnika. Tylko wykształcenie umiejętności krytycznego czytania oraz potrzebny poszukiwania odpowiedzi sprawi, że wypuścimy w świat ludzi, którzy będą zdolni oceniać różne, rozgrywające się wokół nich procesy, będą mieli świadomość znaczenia zjawisk rozgrywających się na ich oczach.
- ▶ Kłopot, jaki rodzi taki typ lektury: jej absolutne oddalenie od uznanych interpretacji, a przede wszystkim od modelu polskiej kultury skupionego na romantycznej wizji narodu.
- ▶ Lektura aktualizująca faworyzuje wątki indywidualne oraz społeczne, uruchamia problemy, które tradycyjnie zajmują odległe miejsca w procesie odczytywania.
- ▶ Tylko jednak taki tryb lektury gwarantuje, że polscy czytelnicy będą wracać do klasyki, a jednocześnie daje zdolność do samodzielnego, wciąż nowego odczytywania literatury.